

NyS

Forfatter: Pia Quist

Anmeldt værk: Thomas Wiben Jensen: *Kognition og konstruktion - to tendenser i humaniora og den offentlige debat.*
Frederiksberg: Samfundslitteratur (330 s.)

Kilde: *NyS – Nydanske Sprogstudier* 43, 2012, s. 133-140

Udgivet af: NyS i samarbejde med Dansk Sprognævn

URL: www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Et spillevende humaniora på to strenge

Anmeldelse af Thomas Wiben Jensen: *Kognition og Konstruktion – to tendenser i humaniora og den offentlige debat*. Frederiksberg: Samfundslitteratur. 330 sider inkl. register og litteraturhenvisninger.

PIA QUIST

Thomas Wiben Jensen kom på ideen til sin bog *Kognition og Konstruktion – to tendenser i humaniora og den offentlige debat* da han som ph.d.-studerende blev sat til at undervise i vi-denskabsteori for grundfagsstuderende i dansk ved Københavns Universitet. På kurset bidrog andre ph.d.-studerende med foredrag om forskellige videnskabsteoretiske emner: ”Derigennem fik jeg både en smag for mangfoldigheden af tilgange, men også en fornemmelse af den tostrengede tendens, som jeg har forfulgt og nu beskrevet i sin fulde udstrækning i denne bog” (fra forordet side 9). Jeg var selv en af oplægsholderne på Thomas Wibens kursus, og kan godt huske den – med det positivt ladede ord – ’mangfoldighed’ af tilgange til sprog og litteratur som var til stede blandt gruppen af ph.d.-studerende. Det var dog ikke altid en frugtbar mangfoldighed. Jeg husker flere eksempler på at det var vanskeligt at tale fagligt sammen, simpelthen fordi vi ikke forstod – eller mere alvorligt end det, ikke anerkendte hinandens forskellige faglige udgangspunkter og videnskabsteoretiske tilknytninger. De fleste af os var nemlig opdraget inden for et bestemt paradigme som vi havde lært at forstå og definere i *modsatning* til andre herskende paradigmer. Retrospektivt, og specielt efter at havde læst Thomas Wibens bog, er det tydeligt at skillelinjen mellem ’dem’ og ’os’ kan fortælles som forskellen på de to retninger eller strenge *kognition* og *konstruktion*. I den ene retning tager forskningen udgangspunkt i kognition som det vigtige, det vil sige at sproglige, massekommunikative og æstetiske emner anskues ud fra processer i menneskets sind og hjerne, mens konstruktionsretnin-

gen ser dem som socialt skabte, idet fokus lægges på det sociale frem for det psykologiske og biologiske.

Thomas Wiben identificerede sig formentlig hverken som en af 'dem' eller en af 'os'. Hans sprogpsykologiske forskning trak på indsigter fra begge lejre. Hans dobbelte interesse for både det socialt skabte og det kognitivt mulige førte til en lang og omfattende undersøgelse af kognition og konstruktion som videnskabsteoretiske paradigmer – både i modsætning til og i dialog med hinanden. Resultatet har han samlet i den 330 sider lange bog som er både ambitiøs og imponerende i sin bredde, idet han gennemgår paradigmerne i relation til så forskellige humanistiske retninger som sprog, litteratur, kunst, medier og film. Bogen er inddelt i fire dele. I den første del introduceres bogens tematik. Her gives et *rough and dirty* overblik over de to retninger kognition og konstruktion, og boges formål udlægges. Det er vigtigt for Wiben at understrege at "selvom bogen gør meget ud af at udforske og beskrive forskellighederne og modsætningerne mellem de to paradigmer, så skal den ikke ses som en opfordring til dualisme" (side 26). Wiben inddrager derfor også et kapitel om konstruktive sammentænkninger af de to paradigmer. Det er netop denne tilgang til emnet som gør bogen til et yderst sympatisk og også nødvendigt bidrag til humanistisk videnskabsteori. Som læser fornemmer man forfatterens genuine interesse for at formidle begge paradigmer loyalt sammen med et ønske om at bygge bro hvor han ser mulighederne. Det er en forfriskende skøn indstilling til videnskabsteorien som nye studerende møder med bogen: "Bogens intention er at give et nuanceret og præcist billede af denne dobbeltstrengede tendens, som både involverer radikale yderpunkter og mere moderate midterpositioner" (side 26).

Selvom man fornemmer den sympatiske åbenhed over for begge paradigmer bogen igennem, kan det ikke undgås at sammenstillingen her og der sættes på spidsen sådan at paradigmerne kommer til at fungere som hinandens definerende ydersider (som det for eksempel sker i afsnittet om *queer-teori* side 163ff). Generelt falder Wiben dog ikke i den fælde hvilket for eksempel er tydeligt i et spændende afsnit om kognitivismens og konstruktivismens forskellige syn på biologi og natur. Her gøres det til en pointe at paradigmerne *selv* er med til at konstituere hinanden:

[Man kan] anskue forholdet mellem de to paradigmer som næsten gensidigt afhængigt på den måde, at kognitivismen er interesseret i de grænser, som biologien sætter for vores forståelse af og ageren i verden, idet disse grænser både definerer mulighedsbetingelsen og samtidig skitserer strukturerne for mangfoldigheden af menneskelig udfoldelse. Omvendt er denne grænsedragning interessant for konstruktivismen, fordi den vidner om karakteren af det vidensbegreb og den historiske specificitet, der for en konstruktivist altid vil være medskabende for en definition af det naturlige – og derfor kalder en sådan kognitiv definition på en kritisk analyse og demaskering (side 114).

Det er steder som dette at bogens tema løftes over de mange parallelle beskrivelser og redegørelser af kognition og konstruktion. I bogens anden del præsenteres de to paradigmer et for et. Først gennemgås kognitivismen og dernæst konstruktivismen (som i overskrifterne altså gøres til 'ismer', hvilket dog ikke helt er i overensstemmelse med Wibens egen fremstilling af retningerne som brede og mangfoldige). Kapitlerne i denne del af bogen er tydeligvis tænkt som introducerende og formidlende til læsere som ikke kender til kognition og konstruktion i forvejen, altså primært studerende i videnskabsteori. Som sådan fungerer denne del af bogen godt, selvom tilhængere af den ene eller den anden retning givetvis ville have skrevet om deres eget paradigme på en anden måde. Jeg syntes for eksempel at kapitlerne om kognition var lærerige og oplysende, mens "mit eget" paradigme, konstruktion, enkelte steder forekommer overfladisk. Men sådan vil det i sagens natur være i den givne kontekst, lærebogen. Og dog. Det er ikke helt klart om det rent faktisk er en lærebog som Thomas Wibens har skrevet. Sagt med pæne ord er der tale om en genrefornyelse der i kraft af sammenstillingen af to videnskabsteoretiske tendenser formidler sit tema på en ny og interessant måde. Sagt med mindre pæne ord er bogen en ubestemmelig hybrid mellem en afhandling, en lærebog og en debatbog: som afhandling er bogen dog svag – den mangler referencer og diskussionerne er ikke dybdegående nok, den er med andre ord overfladisk som afhandling (Wibens påstår dog heller ikke andet); på den anden side er den som lærebog til tider vanskelig at læse med dens lange og lidt knudrede sætninger – jævnfør for eksempel citatet ovenfor; og som debatbog mangler den polemik og stilling-

tagen. Det ændrer dog ikke ved at bogen er læseværdig, og for det meste også læsevenlig, idet den formidler en indtil videre underbelyst tematik på dansk.

Der er generelt sparsomt med referencer inde i bogens tekster. I stedet er der i slutningen af hvert kapitel en samlende liste med henvisninger til ”uddybende læsning”. Som en introducerende undervisningsbog fungerer det fint uden de mange referencer inde i teksten. Det er til gengæld også denne form der gør at bogen gennemæssigt falder uden for afhandlingens. Undervejs i læsningen savner jeg konkrete henvisninger, idet jeg undres og bliver nysgerrig når jeg for eksempel på side 163 læser: ”I en international kontekst kan *queer-teori* spores helt tilbage til midten af 1980’erne. Den kom dog først til Danmark i slutningen af 1990’erne”. Konsekvensen af lærebogsformen er at der i sådan et tilfælde ikke af forfatteren indsættes information, som litteraturhenvisninger almindeligvis leverer – jeg kunne nemlig godt tænke mig at vide hvilke forfattere og hvilke tekster der initialiserer *queer-teori* 1980’erne, og ikke mindst hvem og hvilke værker der bringer retningen til Danmark i slutningen af 1990’erne. På den måde fungerer bogen mest som en appetitvækkende introduktion til forskellige teoriretninger. Det er så op til læseren at udnytte samlingen af litteraturhenvisninger i slutningen af et kapitel hvis man ønsker uddybende information. Wiben skal i øvrigt roses for blandt henvisningerne til ”uddybende læsning” at inddrage mange danske værker. Kognition og konstruktion præsenteres ikke kun gennem de store udenlandske teoretikere, men også gennem deres applikationer i forskning ved danske institutioner. Litteraturhenvisningerne vidner samlet om et levende humaniora i Danmark med mange danske udgivelser.

I del tre undersøger Thomas Wiben perspektiverne kognition og konstruktion i de forskellige humanistiske fagtraditioner: Sprog, litteratur, kunst og æstetik, film og medier. Imponerende målsætning at ville omkring så forskelligartede discipliner. Jeg tør ikke bedømme om det lykkes i forbindelse med de sidste tre, men kan konstatere at det er øjenåbnende læsning at erfare hvordan parallelle diskussioner udspiller sig de forskellige faggrene imellem. Kapitlerne her bliver dog en smule monotone med mange gentagelser af de samme pointer om henholdsvis kognitivistiske og konstruktivistiske perspektiver – når man er nået

til side 205, for eksempel, HAR man forstået at det første handler om mentale processer, muligheder og begrænsninger og det sidste om repræsentationer og sociale kategorier der skaber vores virkelighed. Kapitlerne i denne del fungerer derfor bedst som nogle man kan plukke fra og slå op i – vil man vide noget om neuroæstetik, kan man springe til kapitlet herom, er man mere interesseret i film og medier, kan man gå i krig med kapitlet derom.

Del tre indledes af kapitlet om sprog. Det er forholdsvis kortfattet når man tager forfatterens egen – sprogfaglige – baggrund i betragtning. Det skyldes dog nok at det sproglige perspektiv på forskellige måder flyder ud over bogens øvrige kapitler, specielt i gennemgangen af diskursbegrebet i foregående kapitler og i den efterfølgende præsentation af fagretninger der kombinerer de to paradigmer. Wiben indleder sprogkapitlet med at præsentere den klassiske skelnen mellem sprogstruktur og -funktion, og falder desværre for fristelsen til at kategorisere dem sammen med henholdsvis kognition og konstruktion: ”Groft sagt har kognitive sprogteorier deres fokus rettet på den første dimension, sprogets struktur og betydning, mens konstruktivistisk inspirerede sprogteorier primært er orienterede mod sprogets funktion og brug” (side 141). Ja det er ”groft sagt”. Man kan sagtens genfinde strengene kognition og konstruktion og ’fortælle’ sprogvidenskaben med dem, men de funktionelle og strukturelle oppositioner går på tværs heraf. Det er ikke mindst tydeligt i en dansk kontekst hvor flere medlemmer af kredsen af funktionelle lingvister bedriver kognitiv lingvistik ud fra et funktionelt sprogsyn. Og omvendt har den strukturalistiske tradition stået stærkt blandt dialektforskere og sociolingvister, der har søgt at beskrive sproglig systematik i sprogvariation ud fra strukturalistiske principper. Wiben bryder da også selv parallellerne mellem kognition og struktur på den ene side og konstruktion og funktion på den anden idet strukturalismens fader Ferdinand de Saussure kategoriseres som tidlig konstruktivistisk sprogforsker: ”Forbindelsen mellem form og indhold er således blot et spørgsmål om sociale konventioner og normer, der er foranderlige og varierer fra kultur til kultur. Her kan man se kimen til den senere konstruktivisme” (side 143). Ja netop! Jeg har faktisk aldrig helt forstået den kategoriske afvisning

af Saussure som jeg har mødt hos nogle sociolingvistiske undervisere. Ærgerligt at Wiben gemmer denne pointe væk i en fodnote.

Thomas Wiben beskriver i sprogkapitlet to nyere retninger som tegner to yderpunkter i sprogvidenskaben i forhold til kognition og konstruktion. Den ene er neurolingvistik, som de senere år har udviklet sig stærkt i kraft af ny teknologi der gør det muligt at studere hjernen og dens aktivitet på nye måder. Den anden er sociolingvistikens tredje bølge som inddrager socialkonstruktivistiske forklaringsmodeller i relation til eksempelvis sprog og køn, og sprog og identitet. De to retninger fremstår så forskellige at grænserne for hvad der kan regnes som sprogvidenskab, kan problematiseres. De mindre pragmatisk indstillede ville måske hævde at (nogle former for) neurolingvistik snarere er en naturvidenskabelig, medicinsk disciplin end en humanistisk sproglig, og at den tredje bølges sociolingvistik har fjernet sig så meget fra sprogbeskrivelsen at der mest er tale om sociologi eller antropologi. Men Wibens sammenstilling kan også opfattes modsat, nemlig som en illustration af sprogvidenskabens bredde og mange muligheder. Her udviser Wiben igen en sympatisk nysgerrighed for de forskellige veje de to paradigmer fører forskere hen. Det virker derfor også naturligt når Wiben i det sidste kapitel i bogens tredje del samler trådene og viser hvor forskere åbner for sammentænkning og dialog mellem de to paradigmer. Måske peger dette kapitel ligefrem på en hel trend – Wiben viser hvordan flere discipliner – læseforskning, sociolingvistik, konversationsanalyse, kulturstudier med mere – begynder at kombinere socialkonstruktivistiske og kognitivistiske perspektiver. Der er for eksempel en ultrakort introduktion til den helt nye retning 'kognitiv sociolingvistik'.

I bogens fjerde del skifter Thomas Wiben spor. I de første cirka 250 sider af bogen er kognitions- og konstruktionsretningerne beskrevet med det man kunne kalde et universitetsinternt blik. Perspektiverne er blevet gennemgået i forhold til forskellige faglige retninger, og Wiben har sat dem i dialog med hinanden med henblik på forskning. I denne bogens sidste del er ambitionen at applikere perspektiverne fra kognition og konstruktion på tre forskellige offentlige debatter: Debatter om køn og ligestilling, om religion og om ytringsfrihed i forbindelse med karikaturkrisen. Disse tre kapitler fungerer dog mindre godt sam-

menlignet med bogens øvrige kapitler. De bærer præg af at Wiben har tænkt sig langt ind i paradigmerne med det resultat at han ser dem overalt – også hvor det måske ikke er helt relevant. Når man har en hammer, er der søm alle vegne. Det er sandt at karikaturkrisen kan udlægges som en uenighed om, om vægten skal lægges på 'essens' eller 'kontekst', og at kønsdebatten ofte tegner en kløft mellem biologister og socialkonstruktivister. Men spørgsmålet er om disse modsætningspar findes mægtigt i det kognitive og konstruktivistiske paradigme. Det kan i hvert fald diskuteres hvorvidt det er det kognitive paradigme der forgrener sig ud i den argumentation der strengt forsvaret ytringsfrihed uanset hvilken form den måtte tage, og omvendt om der (som man kan få indtryk af i fremstillingen) er et en-til-en-forhold mellem konstruktivismen og kontekstforsvarerne. Frederik Stjernfelt fremstilles som essensforsvareren, og det fremhæves samtidig at han er professor i kognitiv semiotik. Tøger Seidenfaden præsenteres som hans modsætning, det vil sige en forsvaret for kontekstperspektivet. Samtidig hermed slås det dog "helt fast, at ideen [...] på ingen måde er at karakterisere Seidenfaden som konstruktivist. Det ville være en absurd påstand, alene af den grund at han i lighed med Stjernfelt bekendte sig til mange af oplysningstidens ideer – herunder universalismen" (side 290). Det er uklart for mig hvorfor Wiben inddrager sådanne oplysninger. Skal de gøre os klogere på debatten eller på paradigmerne? De to videnskabelige paradigmer, der ellers beskrives stringent bogen igennem, forsvinder her i en næsten opremsende gennemgang af debatternes aktører og argumenter. Heldigvis er disse kapitler ikke bogens sidste. Bogen afsluttes nemlig med et brag af et efterskrift. På de tre sidste sider får Thomas Wiben kort og præcist legitimeret sit eget projekt. Her tager han endelig stilling og giver sin egen mening til kende. Med hårdtslående argumenter kritiseres etablerede videnskabs-teoretikere som Finn Collin og Jan Faye og rektor for Københavns Universitet Ralf Hemmingsen. Humaniora er ikke i krise, er Wibens påstand. Det er kun hvis man betragter humanistisk forskning med købmandslogik at det kunne se sådan ud. Hvis man derimod betragter humaniora ud fra perspektiverne kognition og konstruktion, er den humanistiske forskning spillevende og i rivende udvikling. Jeg er enig – det er det indtryk man får når man læser Wibens bog.

Kognition og Konstruktion – to tendenser i humaniora og den offentlige debat er en imponerende og ambitiøs bedrift. Den er sympatisk i sin åbne og dialogsøgende tilgang til paradigmer der umiddelbart kunne synes uforenelige. Måtte denne ånd spredes til nye studerende i videnskabs-teori. Med bogen har de i hvert fald et både lærerigt og inspirerende redskab – en døråbner – til humanistisk forskning.

Pia Quist
Nordisk Forskningsinstitut
Københavns Universitet
pqj@hum.ku.dk